

Ursinus'un değerli araştırması (*Regionale Reformen im osmanischen Reich am Vorabend der Tanzimat. Reformen der rumelischen provinziälgouverneure im Gerichtssprengel von Manastir (Bitola) zur Zeit der Herrschaft Sultan Mahmuds II. (1808 - 1839)*). Berlin 1992, K. Schwarz Verlag. S. 325.), Prof. Dr. Musa Çadırcı'nın ta-nıtmaya çalıştığımız bu esere güzel bir katkı oluşturmaktadır.

Kemal BEYDİLLİ

AFAF LUTFI AL-SAYYID MARSOT, *Egypt in the reign of Muhammed Ali*, Cambridge : Cambridge University Press, 1984, X + 300 s.

Son yıllarda arşiv kaynakları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar ve bunların mahalli tetkikatla takviyesi ilmi araştırmalarda esas teşkil etmeye başlamış ve Mısır'daki Osmanlı idaresinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bilhassa Dodwell'm eserinin¹ 1967'de tekrar basılması, yeni malzemelerin ışığı altında Mehmed Ali Paşa'nın yeni bir biyografisini yazma ihtiyacını açıkca ortaya koymuştur. Profesör Marsot, bu ihtiyacı karşılamak ve Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki idaresi dönemi ile alâkalı olarak batılı tarihçilerce kaleme alınan eserlerdeki yanlış anlaşılma ve tefsirleri husûsen Mısır arşivi belgelerine dayanarak yeniden değerlendirme düşüncesi ile incelemeye çalıştığımız eseri kaleme almıştır.

Eser, esas itibariyle bir önsöz, onbir bölüm ve bir sonuçtan oluşmakta olup, ayrıca kitabın sonuna dipnotlar toplu olarak bölüm esasına göre konulmuş ve bunu takiben kitapta geçen Arapça ve Türkçe terimleri ihtiva eden bir lügatçe, seçilmiş bibliyografya ve indeks verilmiştir. Müellif, önsözde kendisini böyle bir eseri kaleme almaya yöneltten sebepleri izah ettikten sonra, eserin ilk bölümünde, Memluk beylerinin idaresi altındaki Mısır'ın genel bir resmini çizerek, Avrupa ile yapılan ticaret, bölgenin vergi ve toprak sistemi, Mısır'ın politik ve ekonomik yapısında meydana gelen

1 Henry Dodwell, *The Founder of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 1931.

değişiklikleri konu edinmektedir. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise, Mehmed Ali hakkında enteresan bilgiler verilmektedir. Fransızları Mısır'dan çıkartmak için yapılan sefere ufak rütbeli bir vazifeli olarak katılan Mehmed Ali'nin Fransızların mağlup edilmesi üzerine, Osmanlı kuvvetleri ve onun bir parçasını oluşturan Arnavutlar ve Memluklar arasında meydana gelen ihtilaf ve çatışmalardan istifade ederek ulemâ, tüccar ve sivil liderlerin desteğini temin edip Mısır valiliğine yükselişi anlatılmaktadır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise, Mehmed Ali'nin ülkedeki tek otorite olma yolundaki faaliyetlerine, ulemânın gücünün zayıflatılmasına, Memluk beylerinin toplu olarak katledilmesine yer verilmektedir. Ayrıca Mehmed Ali'nin ailesi ve memleket idaresinde önemli mevkilere sahip olan arkadaşları hakkında bilgiler verilmekte, azınlıkların yerli tüccar sınıfına tercih edilmesi ve böylece Mehmed Ali'nin iktidara ulaşmasında önemli bir rol oynayan bu grubun devre dışı bırakılması işlenmektedir. Altıncı bölümde, Mehmed Ali'nin iç politikası üzerinde durulup, memlekette düzeni temin, kanunu hakim kılma ve merkezî otoriteyi sağlama çalışmaları, malî, askerî sahada yapılan reformlar ve askerî sahadaki reformlara tepki olarak memleketin birçok yerinde patlak veren isyanlar ele alınmaktadır. Yedinci ve sekizinci bölümlerde, ziraî sahada yapılan faaliyetler, sanayi, ordu ve donanma ile alâkalı projelere sermaye temin etmek için vergilendirme ve toprak tasarrufu usûlünde yapılan değişiklikler, yeni vergilerin ihdâsı, ziraî sahada verimin arttırılması için yeni su kanallarının yapımı ve mevcut kanalların tamiri, ziraî sahadaki bu gelişmelerle birlikte para getiren her türlü mal için inhisar sisteminin uygulamaya sokulması, tersane, silah ve mühimmat fabrikalarının kurulması, askerî ve teknik okulların açılması, yerli sanayinin bilhassa tekstil ve buna bağlı yan sanayilerin geliştirilmesi için yapılan faaliyetler ve inhisar sistemi neticesinde Mehmed Ali'nin bölgede yapılan ticareti kendi tekeline alarak ticarî sahada tek yetkili merci olması gibi hususlar üzerinde durulmaktadır. Dokuzuncu bölümde, Mehmed Ali'nin Hicaz, Sudan ve Mora seferleri ve bu seferlerin icrasını üzerine almayı kabul etmesine sebep olan ekonomik ve politik amiller, Suriye seferi ve bu sefer ile birlikte Mehmed Ali'nin nüfûz sahasını Sudan'dan Anadolu'ya kadar genişletmesi ve bağımsızlık (?) mücadelesi, Mısır birliklerinin Su-

riye'yi işgali ile patlak veren «Mısır Meselesi» karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın takip ettiği politikalar ele alınmaktadır. Onuncu bölümde, Mehmed Ali'nin Suriye'deki idaresi ve bu idareye karşı bölgede meydana gelen isyanlar, bölgede güçlü bir rakibin ortaya çıkmasını kendi ekonomik ve politik çıkarları açısından büyük bir tehlike olarak gören İngiltere'nin Mehmed Ali'ye karşı takip ettiği politika, «Mısır Meselesi»nin ikinci kez patlak vermesi ve İngiltere'nin öncülüğünde diğer Avrupa devletlerinin, Fransa hariç, katılımı ile meselenin halli için takip edilen siyaset ve Mısır'ın ırsı olarak Mehmed Ali'ye verilerek meselenin sona erdirilmesi gibi meseleler konu edilmektedir. Onbirinci bölümde, 1841'den sonra değişen şartlar neticesinde Mısır maliye ve sanayisinde meydana gelen değişiklikler, bu değişikliklerin Mısır üzerindeki menfi tesirleri ve Mehmed Ali ile oğlu İbrahim Paşa arasında çeşitli idarî meselelerden dolayı meydana gelen ihtilaflar işlenmektedir. Sonuç bölümünde ise, Mısır endüstrisinin çöküş sebepleri, Mehmed Ali ile birlikte Mısır'da oluşturulan yeni idare tarzı ve ordunun memleketin iktisadî ve ictimai yapısında meydana getirdiği değişiklikler ve bunların neticesinde oluşan «milli hüviyet» anlayışı hususlarında müellifin görüşlerine yer verilmektedir.

Müellif, eserinde Mehmed Ali Paşa'nın tatbik etmiş olduğu ekonomik, askerî, ziraî politikalar ve memleket dahilindeki muhaliflerini bertaraf ederek tek otorite olma yolunda takip ettiği stratejiler hakkında birinci el kaynaklara dayanarak orijinal bilgiler vermektedir. Fakat, Mısır birliklerinin Anadolu'ya girmesi ile birlikte uluslararası bir problem haline gelen «Mısır Meselesi»nin ele almasında yetersiz kalmaktadır. Bu mesele ile alâkalı siyasî hadiseleri değerlendirirken, Mısır arşivine yeterince vâkıf olamamasından ve Osmanlı arşiv malzemelerini, dönem ile alâkalı kaynak eserleri incelemediğinden dolayı, nisbî de olsa objektif olmaktan uzaklaşmakta, batılı tarihçilerin kendi ülkelerinin «Mısır Meselesi» ile alâkalı siyasetlerini haklı gösterme temeline dayalı yanlış anlama ve değerlendirmeleri istikametinde hadiseleri ele almaktadır.

Kanaatimizce bu değerlendirme hatalarının en ciddisi, Mehmed Ali Paşa'nın bağımsız bir devlet kurma niyetine sahip oldu-

ğunun ileri sürülmesidir. Bu hususta, Mısır ve Osmanlı arşivlerindeki vesikalar ve Mehmed Ali Paşa ile oğlu İbrahim Paşa arasındaki yazışmalar yeterince tetkik edilmeden, ağırlıklı olarak o dönem Mısır'ında yaşamış olan batılı devletlerin konsoloslarının mütalaaları esas alınarak böyle bir niyetin Mehmed Ali Paşa'ya hamledilmesi, hatalı bir yorumdur.² Ancak buna rağmen eserin, bu sahada yazılmış diğer bazı kaynaklarla³ mukayese edildiği zaman, sahasında ciddi bir boşluğu doldurduğu da açıkça görülmektedir.

Muhammed Haneft KUTLUOĞLU

² Konya muharebesinden sonra, İbrahim Paşa, bir mektup ile babasına İstanbul üzerine yürüme niyetini bildirmiş ve daha sonra Halil Rıfat Paşa ile babası arasında yapılan müzakereler esnasında da babasından bu müzakerelerde karşı taraftan ilk madde olarak istiklallerinin talep edilmesini istemiştir. Fakat İbrahim Paşa'nın bu isteklerine babası tarafından müsbet bir cevap verilmemiştir.

³ Henry Dodwell, *The Founder of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 1931; Mohammed Rıfaat, *The Awakening of Modern Egypt*, London, 1947.